православ'я і утвердити католицтво; Городельська унія (1413), яка підтвердила основні положення Кревської унії; Люблінська унія (1569) і утворення держави Річ Посполита ще більш посилила польські впливи на землях Волині, а самі поляки почувалися як повноправні господарі. І нарешті, Берестейська (Брестська) церковна унія 1596р., в результаті якої немало руських князів, вельмож і духовенства прийняли догмати католицтва заради своїх інтересів.

І з цього часу в Україні починається масове гоніння на православних , яке замість примирення і об'єднання, посилило ворожнечу між поляками і місцевим населенням, і тим самим сприяло падінню самої Польщі, яке і сталося наприкінці 18 століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Літопис Руський. К.: Дніпро, 1990 С.68.
2. Волынь. С-П., 1888 С.19
3. Волынь. С-П., 1888 С.20
4. История Русской Церкви. Ж.:1878 Т1 С.136
5. История Русской Церкви. Ж.:1878 Т1 С.138

УДК 94 (447)

ХОАМЩИНА І ШДАЯШШЯ: СПРОБА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ВІДРОДЖЕНННЯ (1918 - 1930 РР.)

Сидорук В.Й.,
кандидат історичних наук,
професор кафедри історії та філософії

Міжнародний університет "Рівненський економіко-гуманітарний інститут "

Ковальчук Н.А.,
викладач інституту мистецтв

Рівненський державний гуманітарний університет

Гайналій В.М.,
магістр історії, викладач
кафедри історії та філософії

Міжнародний університет "Рівненський економіко-гуманітарний інститут "

Відомо, що кінець XIX і початок XX ст. для споконвічних українських земель - Холмщини і Підляшшя - виявилися чи не найплодотворнішими в культурно-духовній сфері. Справа в тому, як писав виходець і досліджувач історії надбужанського краю Є. Пастернак, "після скасування панщини селянство призвичаювалося жити власним життям у більш-менш нормальних відносинах і почало матеріально збагачуватися... Досить густа сітка народних і чимало середніх шкіл уможливлювали закінчення середньої і вищої освіти багатьом уроженцям цих земель, що в недалекому майбутньому станули на боротьбу за українське обличчя Холмщини. Царська влада дозволила на вживання української мови в щоденному житті, хоч називала цю мову місцевою говіркою. В "Холмській Русі", журналі видаванім Холмським Братством, друкуватися допускався друк статей і оповідань "малоросійським нарєчієм".

Далі автор звертає увагу на піднесення культурно-освітньої діяльності і національного руху в Надбужанщині. В Грубешові, наприклад, побачили світ газета "Буг" і популярні книжечки, а "українську мову, на вимогу вчителів народних шкіл було дозволено інспекторам і запроваджено як допоміжну. На деякий час при Варшавському університеті заведено навіть університетські курси підвищення кваліфікації"[1,129].

Однак Перша світова війна брутально обірвала паростки національного пробудження Богом забутої української ойкумени. Відступаючи під натиском мілітарних сил держав Четверного союзу, царські війська змусили в 1915 році покинути рідні місця понад

300 тисяч українців. Незважаючи на лихоліття, яке розкидало забужан по неозорих просторах Російської імперії, вони не втрачали надії на повернення до “малої батьківщини”. На чужині ще більше загострилося національне самоусвідомлення і в якому переконливий вияв засвідчили загальні збори в Москві в 191" р. уроженців Холмщини і Підляшшя, між іншим, їх учасники констатували “тільки органічне злучення Холмщини з українським народом може забезпечити їй можливість правильного політичного й культурного розвитку на майбутнє”.

Виступаючи на Всехолмському з’їзді вигнанців який відбувся 25 - 27 серпня того ж року в Києві, М. Грушевський говорив: “Вже протягом 10-х останніх років українське громадянство з напруженою увагою слідкувало за справою української Холмщини; кажу “української” тому, що Холмщину ще в XIII ст. називали українською, холмське питання цікавило мене особисто. Я виступав в українській і закордонній пресі за виділення Холмщини з польських земель. Ми одержуємо сотні ваших резолюцій, щоби не забути про Холмщину. Ми завжди пам’ятаємо про неї. Вам буде допомагати Українська Центральна Рада. Умови нашої роботи є дуже важкі. Фронт і деякі кроки, пророблені Центральним Урядом (Тимчасовим урядом у Петербурзі - авт.) утруднюють нашу роботу. Персонально я, оскільки зможу, буду допомагати вам. Я сам народився в 1866 році в Холмі, де мій батько був директором педагогічних курсів, що також зобов’язує мене перед Холмщиною. Крім того до праці примушують мене українські почування й я ніколи не забуду про потреби холмського народу”[2,49].

З’їзд прийняв резолюцію, в якій проголошувалось, що холмський народ визнає себе українським і доля його повинна бути спільною з долею усього українського народу, а Холмщина у жодному разі не може бути прилучена до Польщі. На цьому форумі забужан обрано холмський губернський виконавчий комітет, а його членів призначили делегатами Української Центральної Ради. На початок лютого 1918 року питання Холмщини було висунуте на міжнародне обговорення, незабаром центральні держави уклали у Бресті-Литовському договір з Центральною Радою. Стаття друга цього договору передбачала перехід до України земель Холмщини і Підляшшя.

Весною 1918 року почалося стихійне повернення холмсько-піляського населення на рідні землі, не припиняючись упродовж наступних років. 16 березня цього року створено Комісаріат народної освіти для Холмщини, Підляшшя і Полісся. Керівним органом його став виконавчий комітет учителів. Голова комітету перебував у Києві, а його заступник - у Бресті. На комісаріат покладалися обов’язки організувати на території Холмщини, Підляшшя і Полісся українське шкільництво початкового і середнього типу. Наприкінці травня оприлюднено розпорядження про повну українізацію освіти і відкриття курсів українознавства у Бресті для вчителів народних шкіл. Програма курсів передбачала вивчення таких предметів: українська мова, письменство, історія України, географія, арифметика, огляд сільського господарства, школознавство і принципи нової школи, а також діловодство. Слухачі курсів були поділені на три групи по 50 чоловік у кожній.

Незважаючи на величезні труднощі, викликаю, відсутністю вчительських кадрів і шкільного приладдя, комісаріат чимало зробив для відродження національного шкільництва. Завдяки його старанням у рідні краї повернулися сотні вчителів, вивезених російськими військами, укладено договір з Київською спілкою щодо забезпечення учнів необхідними посібниками, відкрито широку мережу українських шкіл.

За підрахунками польського дослідника Марка Сирника, станом на 22 червня 1918 року на Холмщині (Холмський, Грубешівський, Замойський, Томашівський і Білгограйський повіти), Підляшші (Володавський, Більський і Константиновський повіти), Поліссі (Берестейський, Кобринський і Більський повіти), Волині (Ковельський повіт) налічувалося 64 двокласних і 1555 однокласних однокомплектних шкіл[3,101]. Однак на зламі 1918 -1919 рр. Холмщина і Підляшшя були зайняті польськими військами і включені до складу польської держави. Незабаром впала також УНР. Відтак, повернувшись у рідні краї з біженства, українське населення опинилося у зовсім іншій політичній ситуації.

Через вороже ставлення польської адміністрації і суспільства вони мали обмежені можливості для розвитку національного і релігійного життя. Окупанти повсюдно позакри-

вали українські школи, заборонили навіть вживати назву “українець”, “ український”.

“Школи української, своєї рідної нема - констатував тижневик “Наше життя”, - який виходив у 1920 - 1924 рр. у Холмі. - Дітей приходиться посилати до польського вчителя чи вчительки, що по більшості дбають о політику, о зпольщення дітей українських, ніж про освіту “мужицьких”, “русинських”, “гайдамацьких” дітей. Докази тому - дописи з місць про стан шкільництва на Холмщині. Прийде неділя. Церкви наші, які ми будували самі, або де молилися цілий вік до тої гаспидської війни, стоять обдерті, напів зруйновані, з вибитими шибами, з протікаючими дахами...”[4,87].

У таких складних умовах виникла нагальна потреба згуртування і допомоги біженцям. Ініціативу створення відповідної української структури висунув Антін Васильчук, за освітою агроном і хімік, визначний український політичний, культурний і державний діяч, уповноважений міністр УНР у справах репатріації. Власне він із групою української інтелігенції, мабуть, на початку 1919 року заснував у Холмі український доброчинний комітет. Це була чи не єдина українська організація після Першої світової війни на територіях, анексованих польськими властями. Восени 1919 року Український доброчинний комітет перетворився у товариство “Рідна Хата”. Воно за період свого існування відіграло поважну роль у розвитку національного життя і пробудження національної свідомості українців Холмщини і Підлчшшя у 20-х роках ХХ ст. Саме в рамках цього товариства зосередилося українське життя, особливо культурне і освітнє, а частково й політичне. На жаль, про початки його діяльності знаємо окремі деталі. Відомо лише, що його головою був згадуваний Антін Васильчук, а до правління входили Яків Равлик, Хома Кульгавець, Антін Корольчук, Микола Багорський. Товариство спочатку не дістало від польської адміністрації згоди на реєстрацію, тому розгорнуло напівлегальну діяльність. Основною її сферою була спочатку, з уваги на становище населення, доброчинність. Репресії супроти української інтелігенції на Холмщині восени 1920 року та навесні 1921 року (заарештовано багатьох діячів) завдали відчутного удару товариству.

Щоб зареєструвати його, до люблінського воєводи звернулися відомі українські діячі Антін Васильчук, Семен Любарський та Яків Войтюк. Врешті-решт вдалося зареєструвати товариства 22 червня 1922 року під назвою Руського Доброчинного Товариства “Рідна Хата” в Холмі. Виникає питання, чому “руське”? Оскільки польська адміністрація не погоджувалася на слов “українське”, довелося змінити назву на “руське”.

Перші загальні збори “Рідної Хати’ урочисто проведено 14 жовтня 1922 р. Головою товариства став Антін Васильчук, його засновник, майбутній посол польського сейму, а також Семен Любарський, Іван Новосад, Константин Сошинський і Марія Федонь. На зборах прийнято програму діяльності та затверджено бюджет до кінця року.

Після реєстрації товариства почалося утворення філій, першу з яких організував С.Люборський у селі Метелин на Грубешівщині[5,78]. На других зборах 9 січня 1923 р. статут товариства доповнено записом про філії та змінено назву з “руського” на “українське”.

У жовтні 1923 р. вдалося легалізувати філії. Це мало переломне значення, оскільки дозволило охопити діяльністю всю територію Холмщини і Південного Підляшшя. На кінець 1926 р. вже нараховувалось пронад 80 філій, які мали широку автономію і діяли відповідно до місцевих умов. Товариство чимало зробило для пробудження національної свідомості українського населення Холмщини і Підляшшя та всебічного національного життя. Ёажливу культуротворчу роль, наприклад, виконувала “централя” товариства “Рідна Хата” в Холмі (містилась у театрі “Полонія” при вулиці Люблінській). Популярною формою діяльності товариства стали аматорські театри. Перші виставки українських аматорів у Холмі відбулись у вересні 1922 року під керівництвом режисера Дмитра Криха. Наприкінці 1922 року діяли театри в Кульні, Седильськах, Тарногороді і Томашеві, а в травні 1926 року при 14-ти філіях товариств.

Важливе значення мала освітянська діяльність. Доповіді, лекції були одним з основних форм роботи.Діапазон їх досить широкий і торкався історії України, культури, української літератури, сучасних проблем. Врочисто вшановувалась пам’ять Тараса Шевченка. При багатьох філіях діяли хори. Найвідоміший при централі в Холмі під керівництвом О.Деревенка. Існували також дитячий хор, дитячий струнний оркестр і танцюваль-

на група. Правління товариства дбало, щоб кожна філія мала власну бібліотеку.Крім того, розповсюджувалися українські книжки і преса, зокрема тижневик “Наше життя”, а також “Народна Просвіта”, “Аматорський театр”, “Українське пасічництво”, “Духовна бесіда”, “Світ”, “Сільський господа]?” та інші видання.

У 1928 році засновано кооперативну книгарню “Буг”, де можна було придбати українські книги. Видано два річники “Холмського Народного Календаря” на 1923 і 1924 роки та збірник М.Ваврисевича “Холмські народні колядки”.

При централі товариства діяв жіночий гурток, котрий чимало уваги приділяв збиранню українського фольклору та етнографічних матеріалів у надбужанських селах.

Товариство тісно співпрацювало з Українською Парламентською Репрезентацією. Однак з другої половини 20-х років міжпартійні конфлікти перекинулись і на “Рідну Хату”. Це дало підстави люблінському воєводі заборонити його діяльність. Офіційна підстава - “диверсійна діяльність, тобто сприяння комуністичному рухові”. Єдиними українськими структурами на Холмщині і Підляшші залишились українські кооперативи. Незважаючи на плідну працю протягом одинадцяти років “Рідної Хати” на Холмщині і Підляшші, спроба національно-культурного відродження не забужанських землях в умовах польської окупації зазнала невдачі, хоч і залишила помітний слід в їх новітній історії.

ДЖЕРЕЛЬНІ ПРИПИСИ

1. Пастернак Є. Нарис історії Холмщини і Підляшшя. - Едмонтон - Торонто, 1968. - с.129.
2. Назарук В. Михайло Грушевський і Холщина та Підляшшя // Варшавські українознавчі записки. - Варшава, 1994. - ч. 2. - с. 49.
3. Сирник М. Комісаріат народної освіти для Холмщини, Підляшшя і Полісся // Зустрічі / Варшава/, 1989. -№ 5.-с. 101.
4. Див.: Павлюк І.З. Українські часописи Волині, Полісся. Холмщини та Підляшшя / 1917-1939/. - Львів - Луцк, 1997. - с. 87.
5. Купріянович Р. Товариство “Рідна Хата" /1919-1930 рр./: З історії українського національного життя на Холмщині та Південному Підляшші в міжвоєнний період//Світовий конгрес українців Холмщини і Підляшшя: Матеріали наукової конференції. - Львів. 1996. - с. 78.

SUMMARY

This article deals with endeavour of national and cultural regeneration on the territory of Holmshchyna and Pidlyashya (1918-1930) under the occupation conditions of these ethnic Ukrainian lands by Poland.

ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО НА ПОГОРИННІ

Цимбалюк В.І.,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри правознавства

Погориння (Погоринська волость) в X - XIII ст. було окремою територіальною одиницею. Літописи містять інформацію про 16 давньоруських поселень у басейні р.Горинь. Першими згадувалися Дорогобуж і Острог (Літопис Руський, 1989, с. 125,155), а з середини XII ст. згадують ще десять погоринських поселень: Пересопниця, Чемерин, Корчеськ, Заріческь, Мильськ, Сапогинь, Шумськ, Тихомль, Вигошев, Гнойниця, Дубровиця, Каменець, Ізяслав та Степань (Літопис Руський, 1989, с. 227, 230, 235, 236, 249, 253, 333, 361, 397, 452).

Головними центрами Погориння в X-XIII ст. були Дорогобуж та Пересопниця.

Місто Дорогобуж (нині село Дорогобуж Гощанського району Рівненщини) було опорним пунктом поширення влади київських князів на захід і на початку XI ст. розвивалося як замок-фортеця великого київського князя, а в кінці XI ст. Дорогобуж став найбільшим удільним князівством у басейнах рік Горинь та Случ. Перша писемна згадка про Дорогобуж датується 1084 роком (Літопис Руський, 1989, с.125), а друге за величиною місто Погориння - Пересопниця (нині село Пересопниця Рівненського району) згадуєть-